

KİTAP TANITMALAR/Book Reviews

İbrahim Müteferrika Öncesi İstanbul'da Yahudi Matbuatı (1493-1729)

Yazar: Yasin Meral

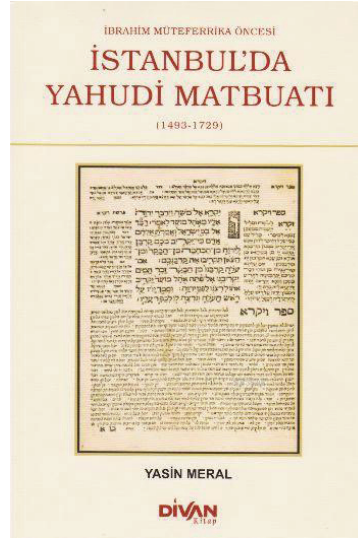
Divan Kitap, Ankara, 2016, 239 s.

*Selin KARA**

Avrupa'da büyük toplumsal değişimlere yol açan matbaanın, Osmanlı topraklarındaki gelişim serüveni oldukça tartışmalı ve önemli bir konumdur. 1726'da İbrahim Müteferrika ile başlayan Müslüman tebaanın matbaa serüveninden önce Osmanlı topraklarında Yahudiler (1493), Ermeniler (1567) ve Rumlar (1627) İstanbul'da matbaa kurmuşlardır. Özellikle Yahudilerin İstanbul, İzmir ve Selanik gibi şehirlerde kurduğu matbaalar bilimsel faaliyetlerin gelişiminde etkili olmuştur. Müteferrika matbaasına kadar yaklaşık iki buçuk asır boyunca oluşan Yahudi kitap kültürünün incelenmesi kültür tarihimize ışık tutması bakımından yararlı olacaktır.

Kitap temelde üç bölümden oluşmaktadır. "Matbaalar ve İşletmeciler" başlığını taşıyan ilk bölümde yazar 1493-1778 yılları arasındaki matbaacılık faaliyetlerini yedi döneme bölerek değerlendirmiştir.

I. Dönem 1493-1530 yılları arasında İspanya'dan sürülen Yahudilerin matbaacılık faaliyetlerini kapsamaktadır. David ve Şmuel Nahmis kardeşler

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü.

İspanya'da edindikleri bilgilerle İstanbul'da matbaa kurmuşlar ve basım faaliyetlerine başlamışlardır. İlk basılan eser Yahudi hukuku alanında basılmış olan *Arbaa Turim*'dir. Bu bölümde, söz konusu kitabın basım tarihine ilişkin çeşitli tartışmalara ve sürgünden gelen ilk kuşağın bastığı diğer kitaplara yer verilmiştir.

1530-1547 yılları arasını kapsayan II. Dönem Soncino ailesinin matbaacılık öyküsünü kapsar. Aile ismini İtalya'nın kuzeyinde bulunan Soncino şehrinde almaktadır. Papalığın matbaacılık faaliyetlerine imkan tanımaması nedeniyle aile, 1527 yılında Selanik'e gelmiş ve faaliyetlerine burada devam etmiştir. Bu dönem basılan eserler diğer dönemlerden farklıdır. Basılan eserler arasında çok dilli Tevratlar ve seküler eserler dikkat çekmektedir.

III. Dönem 1548-1560 yılları arasını kapsar. Bu dönem önceki dönemlere göre kitap basım faaliyeti daha sınırlıdır. Matbaacılık faaliyeti yürütenler arasında Moşe ben Eliezer Parnas ha-Rofe ile Şmuel ben Hayim Helitz ve iki kardeşi sayılabilir.

IV. Dönem 1560-1593 yılları matbaacılık faaliyetleri ise Ya'bets kardeşlerin aile matbaası etrafında şekillenmiştir. Bunun dışında iki farklı matbaa daha faaliyet göstermekte olup; devletin içinde bulunduğu ekonomik refahla orantılı olarak kitap basım faaliyetlerinin de oldukça zengin olduğu bir dönemdir. 1553 yılında Papalığın önce Talmud basımını yasaklaması sonrasında da bütün Talmud'ların yakılmasını emretmesi üzerine Ya'bets kardeşler Talmudların tamamen yokolacağı endişesiyle Talmud basımına ağırlık vermiştir. Bunun dışında Eliezer ben Yitshak matbaası da faaliyette bulunmaktadır.

1593-1598 yılları arasındaki V. Dönem ise matbaacılık faaliyetlerinin Dona Reyna Nasi matbaasının ekseninde sürdürüldüğü dönem olarak bilinir. Reyna Nasi Osmanlı Devleti'nin güvenini kazanmış olan ve Nakşa Adası düklüğü görevini yürütmüş olan Don Yosef Nasi'nin eşidir. Yosef Nasi, Avrupa'daki nüfuzu sayesinde hem Akdeniz ticaretinde hem de devletlerarası ilişkilerde Osmanlı'ya önemli hizmetleri olan bir isimdir. Reyna Nasi eşinin ölümünde sonra İstanbul'da hiç İbrani matbaası kalmaması nedeniyle matbaasını kurmuş ve bu matbaada çok sayıda eser basılmasını sağlamıştır. Reyna Nasi'nin ölümünden sonra matbaa kapanmış ve sonraki yaklaşık kırk yıl boyunca İstanbul'da aktif bir Yahudi matbaası çalışmamıştır.

1639-1695 yıllarını kapsayan VI. Dönem, Şlomo ben David Franco'nun yeni bir matbaa kurmasıyla başlar. 1656-1664 yılları arasında matbaa faaliyetleri durmuş ancak 1665-68 yılları arasında devam edilmiştir. Bu dönemde matbaacılık faaliyeti yürüten diğer bir isim ise Avraham ben Yedidiya Gabay'dır. Dönemin en dikkat çekici olayı ise Sabatay Sevi hareketidir. Sabatay Sevi'nin kendini mesih ilan etmesi ve beraberinde baş gösteren olaylar matbaacılık faaliyetlerinin zaman zaman durmasında etkili olmuştur.

VII. ve son dönem olan 1710-1778 yılları arasında faaliyet gösteren en önemli matbaa Yona ben Ya'kov Aşkenazi'ninkidir. Döneminin İstanbul, Rumeli ve Ortadoğu'daki en büyük matbaası olarak bilinmektedir. 68 yıllık süre zarfında İstanbul'da basılan 210 kitabın 88'i burada basılmıştır. Bir yandan kitap basımını sürdürürken bir yandan da kitapların kalitesini ve süslemeleri geliştirmeyi sürdürmüş, yeni harfler döktürerek estetik baskılar hazırlamıştır. İstanbul'dakinin yanı sıra İzmir'de de bir matbaa kurarak basım faaliyetlerine burada da devam etmiştir. Dönemin dikkat çeken olaylarından biri Tevrat'ın Ladino tercümesiyle birlikte basılmasıdır.

Kitabın ikinci bölümü, "Müteferrika Öncesi İstanbul Yahudi Cemaatinde Matbaacılık, Kitap Kültürü ve İlimi Faaliyetler" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, yazı stilleri ve baskı kalitesi, kitapların basım-dağıtım süreçleri gibi teknik konuları içermektedir. Bunun yanı sıra Yahudiler tarafından matbaaya atfedilen önem, basılan kitapların türleri ve dilleri, diğer matbaalar (Selanik Safed ve Venedik matbaaları) ile olan etkileşimleri, sansür mekanizması, dönemin ilmi ortamı ve son olarak intihal tartışmaları gibi konulara değinilmektedir. I. Bölümde adı geçen matbaaların çoğu finansal sıkıntılar ve yangınlar sebebiyle sıkıntılar yaşamıştır. Ancak Yahudi matbaacıların çoğu İspanya, İtalya ve Polonya gibi ülkelerden gelen ve bu konuda tecrübeli kişiler olduğundan bu tür sıkıntılar bir şekilde aşılmıştır. Çünkü Yahudiler için matbaa, başta Tevrat olmak üzere dini bilgilerin yaygınlaşmasına hizmet ettiği için matbaacılık faaliyetleri kutsal bir çaba olarak kabul edilmektedir.

Yahudi matbaalarında basılan eserlerin dönemin koşulları içinde şekillendiği söylenebilir. Örneğin 16.yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Avrupa'da Yahudilerin matbaa işletmesi yasaklanırken Osmanlı topraklarında ise böyle bir baskı olmamıştır. İtalya başta olmak üzere Avrupa'da Talmudların yakılması Yahudiler açısından travmatik etkiler yaratmış ve İstanbul'daki matbaalarda Talmud basımları yapılarak tarihsel miraslarını koruma girişimleri başlatılmıştır. Kitapların basım aşamasında hahamlardan alınan takdir mektupları ile basılan eserin değerli olduğu ve yanlış fikirler içermediği garanti altına alınmış oluyordu. İspanya'dan gelen Yahudilerin yanlarında çok sayıda kitap ve köklü bir ilmi gelenekle gelmeleri İstanbul, İzmir, Selanik ve Edirne gibi şehirlerde Yahudiler arasında ilmi bir canlanma başlatmıştır; özellikle 16.yüzyılda Selanik'teki ilmi seviye üst düzeydeydi.

Kitabın üçüncü ve son bölümünde ise Müteferrika öncesi İstanbul'daki Yahudi matbaalarında basılan eserlere yer verilmiştir. Dini kitaplara ağırlık verilmeyle beraber pek çok farklı alanda kitap basılmıştır. Bunlar arasında hukuk, matematik, geometri, gramer, tarih, ziraat, astronomi, astroloji, tıp, rüya tabirleri, seyahatnameler, ticaret, felsefe, şiir, hikaye kitapları ile ahlaki öğütler veren kitaplar ve ansiklopedik tarzda yazılmış kitaplar yer almaktadır.

Söz konusu eser yalnızca bir bibliyografi çalışması olmaktan ziyade; matbaacılık faaliyetleri üzerinden Yahudi kültürüne ilişkin bilgiler vermesi, dönemin ilmi ortamını, dini sosyal ve kültürel değişimlerini ortaya koyması bakımından kıymetlidir. Yahudi matbuatının Osmanlı topraklarında filizlenişi ve gelişiminin detaylı ve Avrupa'daki süreçlerle karşılaştırmalı bir analizi olması bakımından sonraki çalışmalar için kaynak teşkil edecek değerli bir eserdir.